

DE LINNENNIJVERHEID IN VLAANDEREN, 17DE-18DE EEUW

door Chris Vandenbroeke

Dat de linnennijverheid een essentiële schakel vormt in de sociaal-economische ontwikkeling van Vlaanderen is voldoende bekend. Tot en met vandaag blijft deze sector immers een groot deel van de tewerkstelling uitmaken. Voorspoed en tegenspoed in de textielnijverheid zijn dan ook bijzonder indicatief voor de algemene ontwikkeling van de Vlaamse gemeenschap.

Meer nog dan vandaag het geval is, moeten we diezelfde veralgemening terugprojecteren naar het verleden. Bloeiperiodes van het textielbedrijf en van relatieve voorspoed waren aldus aan de orde tijdens de late Middeleeuwen (wolnijverheid) en aan de vooravond van het Ancien Régime (linnenindustrie). De crisis in de linnensector vormde dan omgekeerd het uitgangspunt voor de meest vernederende fase van sociale ontreding die Vlaanderen ooit heeft gekend, wanneer deze regio rond het midden van de 19de eeuw tot één van de meest achterlijke ter wereld ontaarde. Dit beeld van verarming en sociale crisis in de jaren 1840 en 1850 is over het algemeen vrij goed gekend. Tal van wetenschappelijke en vulgariserende publicaties hebben dit onderwerp immers uitgediept. De recente opbloei van de historische roman draagt er eveneens toe bij dat de kennis van deze crisis zo wat gemeengoed is. Heel wat minder vóórstudies werden daarentegen uitgewerkt omtrent de ontwikkelingslijnen van de linnensector tijdens de Nieuwe Tijden en dan meer in het bijzonder voor de 17de en 18de eeuw. Al te vaak zijn de meeste werken voor deze periode bovendien gekenmerkt door onderlinge tegenspraken en/of door foutieve veralgemeningen. De achterliggende reden hiervoor is veelal het feit dat men het linnenbedrijf als een geïsoleerde, zelfstandige activiteit wenst te beschouwen. In wezen is dit echter totaal onaanvaardbaar. Zelfstandige spinners en full-time linnenwevers kwamen, behoudens in zeer uitzonderlijke gevallen, nooit voor in het maatschappijbeeld van het Ancien Régime. Eerst in de loop van de 19de eeuw zal deze bedrijvigheid een realiteit worden. Voorheen was de linnensector steeds geïntegreerd in de agrarische leefwereld en waarbij de tewerkstelling van de overgrote meerderheid van de bevolking als een bijzonder amalgame activiteit te omschrijven was. Losse arbeiders, waartoe men 3/4 tot 4/5 van de actieve bevolking in Zuid- en Binnen-Vlaanderen mag rekenen, waren in de realiteit zowel keuterboer, hulpkracht bij landarbeid als linnenwever of spinner.

Bijgekleurde houtsnede, zgn. mannekensblad, waarbij het ambachtelijk productieproces wordt "bezongen" (links). (Stichting Atlas Van Stolk, Rotterdam)

De ploeg die door den akker snijdt,
Maakt losse grond en vruchtbaarheid.

Het lijn of vlaszaad, ziet gij? wordt
Op dezen akker verschoort.

Door eigen werkt hier deze man
Het zaai er in, dat 't groeijen kan.

Geveelt wordt ook het jonge vlas
Op zinen tijd en juist van pas.

Daar deze man het rijp bevond,
Trekt hij het lustig uit den grond.

Tot bosjes ziet gij, liefste kind!
Het deze vrouw hier zamen bindt.

Door ijzeren kamren heen gerukt,
Wordt hier de zaakloop afgeplukt.

Daar 't vles zich van den flengel scheidt,
Laat men het rotten met beleid.

Het natte vlas wordt met beleid,
Tot drooging op het gras gespreid

't Heete vlas met volle grepen,
Wordt den flengel uitgenepen.

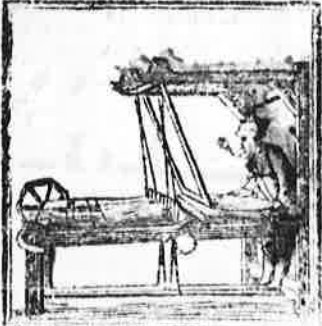
Met kloppen, als klikklakgeluid,
Krijgt deze vrouw het vuil er uit.

Goed gehield, geloof mij vrij,
Dan wordt het lijn en zacht als zij.

't Zachte vlas, zoo goed gewonnen,
Wordt nu tot een draad gesponnen.

Op 't weefgetouw werk ik, zeer kloek,
De lijne draden tot een doek.

Gieten, loogen en ook weeken,
Is de kunst om wit te bleeken.

De naafler maakt, of gij het weer,
Het lijnwaad tot gebruik gereed.

Vlas na het **slijten** op de akkers in schoven gebonden (boven). De **bollekes** of zaaddoosjes leveren het lijnzaad (onder), waarvan 5 % voor de teelt dient. Van de rest wint men olie, veevoeder, enz. Van het overblijvende stro wordt o.a. vezelplaat gemaakt. (Foto's verzameling MIAT)

Echte prioriteiten in de arbeidsverdeling waren er niet; alleen het ritme van de tewerkstelling in de landbouw was bepalend voor de mate waarin alternatieven gezocht werden in de secundaire sector en dan in het bijzonder in de huisnijverheid in de vorm van spinnen en weven.

De omwisselbaarheid in de tewerkstelling volgde trouwens in menig opzicht uit de beperkte voorkennis die o.m. voor het weven vereist was. Tot en met het begin van de 19de eeuw, d.i. tot vóór het ogenblik dat van mechanisering sprake is, was de technologische inbreng bijzonder gering. De bekomen rendementen waren dan ook universele gegevens, enkel en alleen afhankelijk van de arbeidsinzet en de arbeidsduur. De latere aanpassingen inzake produktiviteit zijn ten andere het vermelden waard. Tot omstreeks 1800 produceerde een full-time wever niet meer dan 2 β 3 meter linnen per dag; aan de vooravond van wereldoorlog II bedroeg de produktie reeds gemiddeld 50 meter. Thans is een omzet van ca. 2.000 meter linnen per dag, en dit bij een sterk ingekorte arbeidsdag, allerminst uitzonderlijk. Het betekent m.a.w. een produktiviteitstoename van een orde van 1.000 % tijdens de laatste twee eeuwen. Ook is het bekend dat de ontwikkeling van de produktiviteit in de katoensektor sneller verliep. Hieruit resulteerde een veel gunstiger prijsontwikkeling van katoenen stoffen, de grote concurrent van linnen en lijnwaad in de 19de eeuw. Op het einde van het Ancien Régime vertegenwoordigde de katoenindustrie (die overwegend in enkele stedelijke centra in Vlaanderen geconcentreerd was) echter nog maar een minieme fractie vergeleken met de linnennijverheid (die vooral als huisnijverheid voor een aanvullend inkomen zorgde). Ruwe schattingen voor het jaar 1800 leren namelijk dat de omzet in de katoenbedrijven nauwelijks 1 à 2 % vertegenwoordigde van het BNP. De tegenwaarde van de linnenweefsels bedroeg daarentegen 10 à 20 % van het BNP of fysisch produkt. Meteen is de fundamentele betekenis van het huisweven op de meest sprekende wijze omschreven.

Nu we deze krachtlijnen uitgeschetst hebben, kunnen we de evolutie voor de periode 1650-1850 van meer nabij volgen. Een kolossaal belangrijke vaststelling hierbij is alvast het feit dat deze tijdspanne door een ongeëvenaarde vorm van "ruralisatie" gekenmerkt was. Alle plattelandsdistricten in Zuid- en Binnen-Vlaanderen kenden namelijk op dat ogenblik een bijzonder snelle bevolkingsaangroei (met een absoluut maximum in de streek van Kortrijk-Tielt). De stedelijke centra stagneerden daarentegen en dit tot en met het einde van het Ancien Régime. Terwijl de Vlaamse steden in de Middeleeuwen nog ca. 40 % van de bevolking groepeerden, was de verhouding tot een minimum herleid in de 18de eeuw. Omstreeks 1750 woonde minder dan 20 % van de Vlaamse bevolking in stedelijke centra !

De achterliggende reden voor deze merkwaardige ontwikkeling ligt voor de hand. De expansiemogelijkheden van de huisindustrie hadden toen immers voor gevolg dat het traditionele bevolkingssurplus in de agrarische sektor niet langer als voorheen het geval was geweest, moest uitwijken ("push-factor" door gebrek aan tewerkstelling). De linnenindustrie zorgde voortaan voor voldoende opvangmogelijkheden.

Wat meer is, decennia lang was zelfs een behoorlijk inkomen te verwerven met spinnen en/of weven. Eerst vanaf de late

18de en het begin van de 19de eeuw, wanneer de eerste symptomen van crisis in de huisnijverheid zich aftekenden, zal opnieuw een tendens tot afvloeien van het natuurlijk bevolkingsoverschot naar de steden op gang komen.

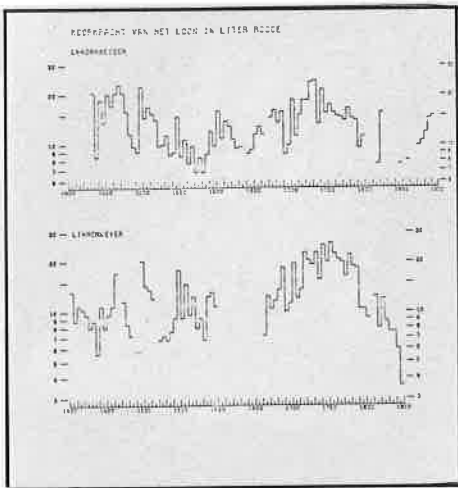
Hoe nu het inkomen van dagloners en linnenwevers precies evolueerde over lange termijn, kunnen we het best volgen met een doorgedreven loonanalyse (vgl. grafiek). De weerhouden curven tonen op treffende wijze aan dat de 18de eeuw, meer nog dan de late Middeleeuwen, een periode van ongeken- de voorspoed moet geweest zijn voor de plattelandsbevolking. Nooit bereikten de talrijke wevers, spinners en/of dagloners in Vlaanderen een hoger gezinsinkomen dan tijdens de periode 1720-1770. De diepere betekenis van deze vaststelling is moeilijk te overschatten. Hierin liggen met name de basiselementen vervat ter verklaring van de snelle economische ontwikkeling tijdens de volgende decennia en dan meer in het bijzonder van de radicale omschakeling van een overwegend agrarisch georiënteerde naar een industriële maatschappij. De hoge binnenlandse koopkracht van de 18de eeuw vormt namelijk één van de meest beslissende schakels voor het begrip- pen van de industriële revolutie, die zich kort na de eeuwwisseling zal aankondigen. Het zijn overwegend Vlaamse centen, o.m. vergaard in een kleinschalig landbouwbedrijf en in een intens beoefende huisnijverheid, die stimulerend zullen inwerken op de exponentiële ontwikkeling. De tewerkstelling in de zware industrie in Wallonië, alsook in de metaalnijverheid, de glasblazerijen, de steengroeven en de kalkovens; heeft ten zeerste geprofiteerd van de ontwikkelingskansen zoals ze in de loop van de 18de eeuw waren voorbereid. Hét aanstootgevend dilemma van de eerste helft van de 19de eeuw is dan omgekeerd het teloorgaan van die voorspoed in het Vlaamse land. De Vlaamse industriëlen "avant la lettre" hebben klaarblijkelijk gespeculeerd op de inzet van de plaatselijke werkkrachten en op de grote bevolkingsdichtheid om zodoende door loonreducties het hoofd te (blijven) bieden aan de beginnende mechanisering van de textielsector. Het intèren op de voorspoed van weleer heeft er dan ook tot een fase van industriële involutie geleid (d.i. verarming door loonreducties in plaats van een progressief beleid met aandacht voor technologische innovaties), waarvan de repercussies met de crisis van de jaren 1840 voldoende bekend zijn. Het bekampen van een hogere produktiviteit die voortkomt uit technologische vernieuwingen door systematisch op loonreducties over te gaan heeft immers in de kortste keren tot een onbeschrijfelijke verarming geleid en een totale impasse doen ontstaan. Jarenlang heeft de plaatselijke bevolking de loondervingen trachten op te vangen en/of te compenseren door meer en langer te werken of door alle gezinsleden - inclusief vrouwen en kleine kinderen - in het produktieproces in te schakelen. Gelijkzeitig werd dan op alle mogelijke uitgaven gespaard ten einde het gezinsbudget, tegen alle tegenspoed in, toch maar sluitend te houden. Besparingen op essentiële behoeften als voeding blijven echter niet onbestraft. Kinderen van school weg houden en ze bovendien onvoldoende en erg slecht voeden - noodoplossingen die men hanteert om aan de crisis te weerstaan - betekent evenwel dat men de toekomst van een ganse regio gaat compromitteren. Dit is dan ook wat zich in Vlaanderen heeft voltrokken tijdens de 19de eeuw.

Een rootput, opengelegd tijdens het rotingsproces, waarbij de vezel van de bast wordt gescheiden door chemische inwerking van het water (boven).

Een grote vlasstengel. Het onderscheid tussen bast en vezel is duidelijk zichtbaar (onder). (Foto's verzameling MIAT)

De weerslag hiervan vinden we o.m. terug in de hoge aantal-
 len armlastigen, de vele epidemieën, de toename van de sterf-
 tecijfers en de zwakke fysieke ontwikkeling van de jongeren.
 Een groot aantal twintigjarigen was zelfs niet eens geschikt
 voor de militaire dienst en dit wegens een te kleine gestalte
 of door één of andere handicap. De achtergrond van de crisis
 is nochtans gemakkelijk te omschrijven : bij gebrek aan inven-
 tief management in de textielindustrie en door de concurrèn-
 tie uit het buitenland met loonreducties te (willen) bestrijden,
 onttaarde één van de rijkste regio's ter wereld in een mini-
 mum van tijd tot een ontwikkelingsland en dit in de letterlijke
 zin van het woord. Het parallellisme met de actuele kris-
 sis is dan ook heel leerzaam. Ook heden ten dage is het ge-
 vaar zeer reëel dat men opnieuw door loonreducties naar de
 gemakkelijkste oplossingen gaat zoeken om uit de economi-
 sche moeilijkheden te komen. Gewapend met het voorbeeld
 van de 19de eeuw zou het nochtans voldoende duidelijk moe-
 ten zijn dat conservatieve maatregelen allerminst tot de ge-
 wenste resultaten kunnen leiden.

Vergelijkende grafieken van in-
 komsten tussen landarbeider en
 linnenwever door de eeuwen heen.

De fluctuaties van de vlamarkt
 worden geïllustreerd door deze
 2 ordonnanties, de ene uit 1719
 en een tweede uit 1790 : de ene
 verbodt de uitvoer na mislukking
 van de vlasoogst, de andere sti-
 muleerde de uitvoer juist, omdat
 1790 een overvloedige vlasoogst
 opleverde.
 (Universiteitsbibliotheek Gent,
 Fonds Vliegende Bladen)

Gracieuze ordonnantie tot veranderinge van de uytkomsten van vlas en hennip naer het coléctien van de hoogmisse te Brussel van Jacques Stupenaert ende den officier bris ende naar omplacemens den 17 Febr 1719

28 febre 1719

Verbodt van uitvoer van groen rauw vlass ongehekelt via de

Yne Excellentie zynde onderricht wegens het slecht gewas dat men dit jaer gehadt heeft van Vlas ende Kemp oft Hennip, heeft voor ende in den naem van Syne Keyserlycke ende Catholycke Majesteit (by advies vanden Raede van Staet, gehoort de provisionele Raeden Directeuren vande Domeynen ende Finantien) verboden, gelijk Sy wel expresselyck verbieth by dele, op de peuc van hondert guldens van amende ende van confiscatie, soo vande Koopmanschappen, als vande Peerden, Waegens, Schepen ende andere Voituren, den uyt-voer buyten dele Landen onser het gebiedt van Syne ghemelde Majesteit, van het Vlas groen, rouw in malle oft ongehekelt, ende vanden Kemp oft Hennip, rouw ende beteydt: laet alleentelijck toe den uyt-voer van het gehekelt Vlas, mits betaelende ter plaecten alwaer den Tarif van sesstien-hondert-tachtentigh acht vervolgt wordt, leven en-twintigh stuylvers van hondert pondt gewicht, ende ter plaecte alwaer den Tarif van sesstien-hondert-seventigh in observantie is, dertigh stuylvers van het voorz. hondert, ende dit by provisie tot naerder ordre : Ordonnerende Syne Excellentie aen de Raeden Administrateurs Generaels, aen d'Officieren gestelt tot het ontfangen, collecteren, controleeren ende het bewaeren vande Rechten, ende aen alle anderen dien het aen-gaen sal, van hun hier naer te reguleren, ende dat dese tegenwoordige sal worden geplackt in alle ordinaire ende gewoonnelijcke plaecten, op dat men niet en loude konnen pretenderen oorlarcke van onwetentheydt. Gedact tot Brussel den acht-en-twintighsten van November duylen seven-hondert-negentien. Was gearapheert, *Elis. v. Onderteeckent, LE MARQUIS DE PRIE'*, uederwaerts stont, *Ter Ordonnantie van Syne Excellentie, Gereeckent, F. Gaston Cuvellier.*

Chpubliceert in't Consistorie van den Raede van Vlaenderen. present Commissaris, Advocaten, Procureurs, Dene waerders ende andere Bystaenders den 2. December 1719. Onderteeckent J. B. MICHEL.

Te GHENDT, ghedruckt by AUGUSTINUS GRAET, in den Engchel, Drucker van Syne Keyserlycke ende Catholycke Majesteit 1719.

LES ÉTATS DE STAETEN
DE VAN
FLANDRE. VLAENDEREN.

Sur ce que nous sommes informés que les recoltes du Lin dans cette Province de l'année dernière & celle présente ont été si abondantes, qu'elles surpassent en quantités & qualités le besoin réel des Fabriques de Toiles en général, & desirant concilier l'intérêt que nous prenons au maintien & à l'encouragement de cette Fabrique avec l'agriculture & notamment avec celle du Lin si précieuse à toute la Province, nous avons jugé convenir de permettre la fortie du Lin échangé en bottes, dit au tarif, crû en masse, ainsi que celui peigné, parmi payant pour celui crû en masse douze sols du cent pésant & pour celui peigné dix sols aussi du cent pésant, outre les Droits de convoi & Tonlieux dans le cas où ils opèrent.

La présente disposition sera affichée aux lieux ordinaires des Bureaux & opérera dans les Départemens de Gand, Bruges, Ostende, Nieuport, Courtray, & St. Nicolas jusqu'à autre disposition.

Fait à notre Assemblée à Gand le
14. Août 1790.

signé, Joseph F. de Bast.

ONDERRIGT zynde dat den ougft van het Vlasch in deze Provintie, zoo wel ten gepasseerden als tegenwoordigen Jaere, zoo vrugtbaer is geweest, dat hy in menigte ende hoedaenigheyd verre overtreft de quantiteyd noodig tot de inlandsche Fabriquen van Lynwaeden in het algemeyn, ende willende doen overeenkomen al het gene zoude kunnen strekken tot de aenmoedinge ende het bloeyen der inlandsche Manufacturen, met het gene strekt tot voordeel van den Landbouw, ende besonderlyk dien van het Vlasch, den welken verre den aenmerkelyksten is van deze geheele Provintie, hebben wy geraedig gevonden toe-lae-ten, gelyk wy toelaeten door deze, den uytvoer van het gezwingelt Vlasch genoemt in den Tarif Crû en masse mids-gaeders dien van het gekamt ofte gehe-keld Vlasch, mids betaelende voor het ge-zwingelt Vlasch twaelf stuyvers par hon-derd pond voor uytgaende Rechten, ende voor het gehekelt Vlasch thien stuyvers par honderd pond, hier onder niet be-grepen de Convoi en Tol-Rechten, op de plaetsen alwaer die geligt worden ende zal deze tegenwoordige Declaratie aen-geplakt worden op de ordinaire plaetsen onzer Comptoiren der uytgaende ende in-komende Rechten, zullende de zelve plaets grypen in de Departementen van Gend, Brugge, Ostende, Nieuport, Córtryk en St. Nicolas tot dat'er dies aengacn-de voorder zal worden gedisponeert.

Gedaen in onze Vergaderinge tot
Gend den 14. Augusti 1790.

Ondt., Joseph F. de Bast.